

ศาลสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ: ความเป็นไปได้เพื่อยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับศาลสงฆ์ และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์เพื่อเกิดพุทธนวัตกรรมในประเทศไทย BUDDHIST INTEGRATED SANGHA COURT: THE POSSIBILITY OF DRAFTING LEGISLATION ON ECCLESIASTICAL COURTS AND PROCEDURES FOR CASES CONCERNING THE SANGHA TO FOSTER BUDDHIST INNOVATION IN THAILAND

พระครูนิติธรรมบัณฑิต สุริยา คงคาไหว¹, พระครูปลัดสาโรจน์ แซ่อู², ธาณี วรภัทร์¹, ปุญญาดา จงละเอียด¹,
วิเชษฐ ลีนประสิทธิ์กุล¹, อธิวัฒน์ วีระวัฒน์³, ประสิทธิ์ ประวรธนะ⁴, ชเนศ พรพานิลมณี⁴,
พระณัฐพงษ์ ไกรเทพ¹, พระณัฐพงษ์ จันทรโร^{1*}

Phrakru Nitithambundit Suriya Kongkawai¹, Phrakhrupalad Sarote Saeou²,
Thanee Voraputr¹, Punyada Chongla-iad¹, Wichet Sinprasitkul¹,
Teerawat Veerawat³, Prasit Prawanna⁴, Chanes Prownilmanee⁴,
Phra Nattapong Kraithap¹, Phra Natthaphong Janro^{1*}

¹คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

¹Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Si Thammarat Campus,
Nakhon Si Thammarat, Thailand

²คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

²Faculty of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Si Thammarat Campus,
Nakhon Si Thammarat, Thailand

³คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

³Faculty of Law, Krirk University, Bangkok, Thailand

⁴นักวิชาการอิสระ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

⁴Independent scholar, Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: nattapong2286@gmail.com

Received 22 March 2026; Revised 3 June 2026; Accepted 8 June 2026

บทคัดย่อ

ความเป็นมาและวัตถุประสงค์: ระบบการจัดการความผิดทางพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ในประเทศไทยยังขาดกลไกพิจารณาคดีที่เป็นมาตรฐาน มีความแตกต่างในการบังคับใช้พระธรรมวินัย และไม่มีระบบอุทธรณ์ หรือการตรวจสอบคำวินิจฉัยอย่างเป็นทางการ ส่งผลให้เกิดข้อถกเถียงเกี่ยวกับความเป็นธรรมและความรับผิดชอบของกระบวนการทางสงฆ์ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอความเป็นไปได้เพื่อยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์เพื่อเกิดพุทธนวัตกรรมในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย: การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยศึกษาวิเคราะห์เอกสารทางกฎหมาย เอกสารพระพุทธศาสนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ ควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 10 รูป/คน ซึ่งเป็นผู้แทนจากศาล อัยการ ตำรวจ ทนายความ และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับกิจการคณะสงฆ์ และการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ทรงคุณวุฒิ

จากภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคใต้ จำนวน 20 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการเปรียบเทียบเชิงแนวคิดกับกรอบกฎหมายและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้วิธี การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ควบคู่กับการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) และการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อยืนยันความสอดคล้อง ความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย

ผลการวิจัย: ผลการวิจัยพบว่า การจัดตั้งศาลสงฆ์มีความเป็นไปได้ในมิติสำคัญ ได้แก่ 1) เชิงหลักการทางกฎหมาย โดยสามารถดำรงอยู่ภายใต้หลักนิติรัฐและหลักความเสมอภาคในเชิงเนื้อหา หากจำกัดอำนาจเฉพาะคดีพระธรรมวินัย 2) เชิงโครงสร้าง โดยสามารถออกแบบเป็นองค์กรพิจารณาคดีเฉพาะด้านที่มีองค์คณะผสมระหว่างผู้เชี่ยวชาญด้านพระธรรมวินัยและกฎหมาย 3) เชิงกระบวนการ โดยจำเป็นต้องมีกฎหมายวิธีพิจารณาความคดีเฉพาะที่บูรณาการหลัก due process ระบบไต่สวน และกลไกอุทธรณ์ และ 4) เชิงสถาบัน โดยการจัดตั้งศาลสงฆ์สะท้อนแนวทางการพัฒนาธรรมาภิบาลภายในคณะสงฆ์ภายใต้กรอบรัฐสมัยใหม่ และผลการวิจัยนี้ ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ คือ “รูปแบบศาลสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ” (Buddhist Integrated Sangha Court Model) ที่มีความแตกต่างจากงานก่อนหน้า เพราะงานวิจัยนี้ไม่ได้เพียงเสนอการจัดตั้งศาลสงฆ์เท่านั้น แต่ยังเป็นการนำเสนอกรอบแนวคิดเชิงสถาบันที่บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับหลักนิติรัฐและกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่

ความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา: การจัดตั้งศาลสงฆ์สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยที่เน้นความรอบคอบในการพิจารณาความผิด หลักการไต่ถามและรับฟังคำชี้แจง และการประชุมสงฆ์หมู่ใหญ่ ซึ่งสะท้อนหลักธรรมาภิบาลในพระพุทธศาสนาที่มุ่งรักษาความบริสุทธิ์ของคณะสงฆ์และการฟื้นฟูผู้กระทำความผิดมากกว่าการลงโทษเชิงตอบโต้ การนำหลักกฎหมายสมัยใหม่มาบูรณาการจึงเป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เป็นพุทธนวัตกรรม แปลความหลักพระธรรมวินัยให้ทำงานได้ในบริบทรัฐสมัยใหม่อย่างเหมาะสม

สรุป: ศาลสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการเป็นรูปแบบสถาบันที่สามารถเชื่อมโยงหลักพระธรรมวินัยกับหลักนิติรัฐผ่านกลไกการพิจารณาคดีที่เป็นระบบ โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือการกำหนดขอบเขตอำนาจที่ชัดเจน การออกแบบกระบวนการที่สอดคล้องกับหลักความเป็นธรรม และการรักษาดุลยภาพระหว่างความเป็นอิสระของคณะสงฆ์กับการตรวจสอบตามหลักธรรมาภิบาล

คำสำคัญ: ศาลสงฆ์, พุทธบูรณาการ, พุทธนวัตกรรม, กฎหมายวิธีพิจารณาความคดี, ความเป็นไปได้

Abstract

Background and Objective: The system for managing violations of the Buddhist monastic discipline in Thailand lacked a standardized adjudicative mechanism, inconsistently enforced the monastic discipline, and did not provide a formal appeals process or review of decisions. These conditions sparked debates over fairness and accountability in ecclesiastical proceedings. This research aimed to assess the feasibility of drafting legislation establishing a Sangha Court and procedures for adjudicating monastic cases to foster Buddhist innovation in Thailand.

Methodology: The study employed a mixed-methods research approach. It examined and analyzed legal documents, Buddhist texts, and related studies from both domestic and international sources. In addition, in-depth interviews were conducted with 10 purposively selected key informants representing the judiciary, public prosecutors, police officers,

lawyers, and government agencies responsible for Sangha affairs. Focus group discussions were also conducted with 20 experts from various sectors in Southern Thailand. The data were analyzed through content analysis and conceptual comparison with relevant legal frameworks and theories. The researcher verified the data's trustworthiness through triangulation, member checking, and expert validation to confirm the consistency, accuracy, and reliability of the research findings.

Main Results: The findings revealed that establishing a Sangha Court was feasible across four significant dimensions. First, from a legal-principle perspective, it could exist within the framework of the rule of law and substantive equality, provided that its jurisdiction was limited to cases concerning monastic discipline. Second, from a structural perspective, it could be designed as a specialized adjudicative body composed of both experts in Buddhist monastic discipline and legal experts. Third, from a procedural perspective, it required a specific procedural law integrating the principles of due process, an inquisitorial system, and appellate mechanisms. Fourth, from an institutional perspective, the establishment of a Sangha Court reflected an approach to developing governance within the Sangha under the framework of the modern state. The findings also generated a new body of knowledge, namely the "Buddhist Integrated Sangha Court Model," which differed from previous studies by proposing not only the establishment of a Sangha Court but also an institutional framework integrating Buddhist doctrinal principles with the rule of law and modern judicial processes.

Involvement to Buddhadhamma: The establishment of a Sangha Court was consistent with the principles of the Buddhist monastic discipline, which emphasizes careful consideration of offenses, inquiry, hearing explanations, and deliberation by the Sangha assembly. These principles reflected Buddhist governance aimed at preserving the purity of the monastic order and rehabilitating offenders rather than imposing retributive punishment. The integration of modern legal principles, therefore, represented a form of Buddhist innovation, translating the principles of monastic discipline into a framework that functioned appropriately within the context of a modern state.

Conclusions: The Buddhist Integrated Sangha Court Model constituted an institutional framework capable of linking the principles of Buddhist monastic discipline with the rule of law through a systematic adjudicative mechanism. Essential conditions included the establishment of clearly defined jurisdictional boundaries, the design of procedures consistent with the principles of fairness, and the maintenance of a balance between the autonomy of the Sangha and accountability under the principles of good governance.

Keywords: Sangha Court, Buddhist Integration, Buddhist Innovation, Procedural Law, Feasibility

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีวัดและพระสงฆ์ที่ไม่เพียงแต่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ หากยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการศึกษา การสงเคราะห์ และการพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อิทธิพลของพระพุทธศาสนาจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติแห่งศรัทธาเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคม การเมือง และกฎหมายของประเทศไทยอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการปกครองคณะสงฆ์และการธำรงรักษาความเรียบร้อยภายในสถาบันสงฆ์ ปัจจุบัน การบริหารคณะสงฆ์ในประเทศไทยใช้ระบบนิคหกรรม ซึ่งเป็นกลไกทางพระธรรมวินัยที่มีรากฐานมาจากพระวินัยปิฎกและได้รับการปรับใช้ในบริบทของสังคมไทยผ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของคณะสงฆ์และป้องกันการประพฤติผิด (Sangha Act (No. 2), B.E. 2535, 1992) อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของสังคมสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับหลักนิติธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อสาธารณะ ระบบนิคหกรรมในรูปแบบเดิมเริ่มเผชิญข้อจำกัดทั้งในด้านกระบวนการพิจารณา การบังคับใช้ และการสร้างความเชื่อมั่นแก่สังคม ในขณะที่หลายประเทศได้พัฒนากลไกศาลหรือองค์กรพิจารณาคดีทางศาสนาที่มีโครงสร้างชัดเจนเพื่อรองรับความซับซ้อนของข้อพิพาททางศาสนา เช่น ระบบศาลชารีอะห์ในประเทศอินโดนีเซียที่ผสมผสานระหว่างหลักศาสนาอิสลามกับกฎหมายแห่งชาติ (Hooker, 2008) หรือระบบกำกับดูแลคณะสงฆ์ในประเทศพม่าที่มีกลไกเฉพาะในการจัดการข้อพิพาทภายในสงฆ์ (Huxley, 1995) กลไกดังกล่าวสะท้อนแนวโน้มของการบูรณาการระหว่างหลักศาสนากับหลักกฎหมายบ้านเมือง โดยมุ่งสร้างมาตรฐาน ความเป็นธรรม และความเชื่อมั่นจากสาธารณะ ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาความเป็นอิสระทางศาสนาและเคารพในหลักการพื้นฐานของแต่ละศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบระบบกำกับดูแลศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของแนวทางในการสร้างสมดุลระหว่างอำนาจทางศาสนากับอำนาจของรัฐ (Schonthal & Walton, 2016) ประสบการณ์ของประเทศเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนานวัตกรรมทางกฎหมายเพื่อรองรับการบริหารคดีทางศาสนาเป็นสิ่งที่สามารถดำเนินการได้จริง และมีส่วนสำคัญต่อการธำรงรักษาสถาบันศาสนาให้สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับสังคมสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม

การพัฒนากลไกศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์มีความสำคัญต่อการสร้างพุทธนวัตกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 67 ได้บัญญัติให้รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา รวมทั้งส่งเสริมการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของประชาชน ซึ่งสะท้อนถึงพันธกรณีของรัฐในการสนับสนุนให้สถาบันศาสนามีความเข้มแข็ง มั่นคง และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในสังคมประชาธิปไตย (Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2560, 2017) การจัดตั้งศาลสงฆ์จึงไม่ใช่เพียงการสร้างกลไกทางกฎหมายใหม่เท่านั้น หากยังเป็นการพัฒนาระบบยุติธรรมทางศาสนาให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสำคัญของการยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับศาลสงฆ์สะท้อนในหลายมิติ ประการแรก การสร้างมาตรฐานในการพิจารณาคดีที่มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเป็นธรรม จะช่วยรักษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและลดปัญหาความคลุมเครือในการใช้อำนาจทางการปกครองคณะสงฆ์ ประการที่สอง การมีศาลเฉพาะทางจะช่วยให้การแก้ไขข้อขัดแย้งภายในคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว และสอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของคดีทางพระธรรมวินัยมากยิ่งขึ้น ประการที่สาม การบูรณาการระหว่างพระธรรมวินัยกับหลักกฎหมายสมัยใหม่จะช่วยลดช่องว่างทางกฎหมาย และสร้างความชัดเจนเกี่ยวกับเขตอำนาจในการดำเนินคดีที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ และประการสุดท้าย การพัฒนาระบบศาลสงฆ์อาจถือได้ว่าเป็น “พุทธนวัตกรรมทางกฎหมาย”

ที่สะท้อนการประยุกต์ใช้หลักพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัย อันอาจเป็นต้นแบบให้แก่ประเทศพุทธศาสนาอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การยกร่างกฎหมายดังกล่าวจึงมิใช่เพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นการวางรากฐานสำหรับการบริหารคดีสงฆ์ที่สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล หลักสิทธิมนุษยชน และหลักนิติรัฐ

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยได้เผชิญกับความท้าทายสำคัญเกี่ยวกับการบริหารคดีสงฆ์ ซึ่งสะท้อนถึงข้อจำกัดของระบบนิคมธรรมในปัจจุบัน การศึกษาของ Phrakatavoot kavasakatammo (Pangtee) & Singkaneti (2022) พบว่าการบังคับใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ยังคงประสบปัญหาในหลายด้าน โดยเฉพาะความไม่ชัดเจนของกระบวนการพิจารณา มาตรฐานการบังคับใช้ที่ไม่สม่ำเสมอ และความล่าช้าในการดำเนินการทางวินัย ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของสาธารณชนต่อระบบการจัดการความผิดภายในคณะสงฆ์ ปัญหาเหล่านี้ครอบคลุมตั้งแต่การละเมิดพระธรรมวินัยด้านศีลธรรม เช่น การประพฤติผิดทางเพศ การเสพของมีนเมา การรับหรือใช้ทรัพย์สินที่ไม่ถูกต้องตามพระวินัย การสะสมทรัพย์สินจำนวนมากหรือการบริหารทรัพย์สินวัดที่ขาดความโปร่งใส ตลอดจนปัญหาการแสดงออกทางการเมืองของพระสงฆ์ และการแสวงหาประโยชน์จากศาสนา ซึ่ง Kitiarsa (2008) อธิบายว่าเป็นปรากฏการณ์ “การทำให้ศาสนาเป็นสินค้า” (Religious Commodification) อันส่งผลกระทบต่อความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเชื่อถือของพระพุทธศาสนาในสายตาสาธารณชน อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญมิได้อยู่ที่ตัวการกระทำ ความผิด หากแต่อยู่ที่กระบวนการจัดการกับความผิดเหล่านั้น กระบวนการนิคมธรรมในปัจจุบันยังมีข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่ การขาดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนในการพิจารณา การขาดกลไกตรวจสอบที่เป็นอิสระ ความล่าช้าในการดำเนินการ และการขาดมาตรฐานสากลในการพิจารณาพยานหลักฐาน (Phramaha Suchat Dhammakamo et al., 2022) นอกจากนี้ ยังปรากฏปัญหาความไม่สอดคล้องกันระหว่างการบังคับใช้พระธรรมวินัยกับกฎหมายบ้านเมือง โดยเฉพาะกรณีที่ความผิดทางพระธรรมวินัยมีลักษณะเป็นความผิดทางอาญาด้วย ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนเกี่ยวกับเขตอำนาจและขั้นตอนการดำเนินคดี อันอาจส่งผลให้การลงโทษไม่เป็นไปอย่างเหมาะสม หรือเกิดช่องว่างในการบังคับใช้กฎหมาย ปัญหาเหล่านี้ไม่เพียงกระทบต่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่ยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็ง โปร่งใส และสามารถตอบสนองต่อความคาดหวังของสังคมสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสาธารณะ หลักนิติธรรม และความยุติธรรมเชิงสถาบัน สภาพปัญหาดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ผลักดันให้เกิดแนวคิดในการพัฒนากลไกใหม่สำหรับการบริหารคดีสงฆ์ที่สามารถแก้ไขข้อจำกัดของระบบเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับมาตรฐานสากล

จากสภาพปัญหาที่กล่าวมา จึงเกิดแรงจูงใจสำคัญในการศึกษาวิจัยเพื่อนำเสนอความเป็นไปได้ในการยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์ เพื่อให้เกิดพุทธนวัตกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย การศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับต่างประเทศแสดงให้เห็นว่าการมีองค์กรพิจารณาคดีทางศาสนาที่มีมาตรฐานสามารถช่วยลดข้อขัดแย้งและเพิ่มความเชื่อมั่นของประชาชนได้ ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาความเป็นไปได้และแนวทางในการยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์ เพื่อแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมกับบริบททางกฎหมาย ศาสนา และสังคมไทย อันจะนำไปสู่การพัฒนากลไกการบริหารคดีสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลในสังคมประชาธิปไตย ตลอดจนเสริมสร้างความเชื่อมั่นของสาธารณชนต่อสถาบันพระพุทธศาสนาในระยะยาว ทั้งในมิติของความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาและความยุติธรรมเชิงสถาบันภายใต้ระบอบกฎหมายของประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอความเป็นไปได้เพื่อยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับศาลสงฆ์ และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์เพื่อเกิดพุทธนวัตกรรมในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศาลสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ: ความเป็นไปได้เพื่อยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์เพื่อเกิดพุทธนวัตกรรมในประเทศไทย” เป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน รายละเอียด ดังนี้

การวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในรูปแบบหนังสือทางวิชาการ งานวิจัย บทความทางกฎหมาย รายงานการประชุม และเอกสารที่แสดงถึงแนวคิดหรือพัฒนาการเกี่ยวกับการจัดตั้งองค์กรศาลสงฆ์และกระบวนการพิจารณาคดีผิดพระธรรมวินัย รวมถึงการศึกษากฎหมายไทย และกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับศาลหรือองค์กรเฉพาะทางด้านศาสนา

การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 10 รูป/คน โดยเลือกแบบเจาะจงเป็นผู้เชี่ยวชาญในแต่ละด้านที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย 1) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระวินัย ได้แก่ พระสังฆาธิการ จำนวน 2 รูป 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านโครงสร้างศาลและกระบวนการพิจารณา ได้แก่ ผู้แทนจากศาล จำนวน 2 คน 3) ผู้เชี่ยวชาญด้านการดำเนินคดีและหลักนิติรัฐ ได้แก่ อัยการ จำนวน 1 คน 4) ผู้เชี่ยวชาญด้านการบังคับใช้กฎหมายและคดีที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ได้แก่ ตำรวจ จำนวน 1 คน 5) ผู้เชี่ยวชาญด้านสิทธิ กระบวนการยุติธรรม และกฎหมายเปรียบเทียบ ได้แก่ ทนายความ จำนวน 2 คน 6) ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิเคราะห์ผลกระทบเชิงสังคม และสถาบัน ได้แก่ นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ จำนวน 1 คน และ 7) ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายและการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ได้แก่ ผู้แทนหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ จำนวน 1 คน รวมทั้งหมด จำนวน 10 รูป/คน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับสภาพปัญหา ความจำเป็น อุปสรรค และความเป็นไปได้ในการจัดตั้งศาลสงฆ์ รวมถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบกระบวนการพิจารณาคดีที่เหมาะสม

การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคใต้ จำนวน 20 รูป/คน ประกอบด้วย 1) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระวินัย ได้แก่ พระภิกษุ/พระสังฆาธิการ จำนวน 6 รูป 2) ด้านกฎหมายและศาลชำนาญพิเศษ ได้แก่ นักวิชาการด้านนิติศาสตร์ จำนวน 3 คน 3) ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิเคราะห์ผลกระทบเชิงสังคมและสถาบัน ได้แก่ นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์/รัฐศาสตร์ จำนวน 2 คน 4) ผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการยุติธรรม ได้แก่ ผู้พิพากษา จำนวน 2 คน 5) ผู้เชี่ยวชาญด้านมาตรฐานการดำเนินคดี ได้แก่ อัยการ จำนวน 1 คน 6) ผู้เชี่ยวชาญด้านการบังคับใช้กฎหมายและคดีที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ได้แก่ ตำรวจ จำนวน 1 คน 7) ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและเป็นตัวแทนว่าความในศาล ได้แก่ ทนายความ จำนวน 2 คน 8) ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายและการบริหาร ได้แก่ ผู้แทนหน่วยงานรัฐ จำนวน 2 คน และ 9) ผู้เชี่ยวชาญด้านประชาสัมพันธ์ ได้แก่ ผู้แทนองค์กรภาคประชาสังคม จำนวน 1 คน รวมทั้งหมด จำนวน 20 รูป/คน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นช่วยให้เกิดการบูรณาการมุมมองจากหลายฝ่าย และสะท้อนความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างแท้จริง

อนึ่ง ในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้จัดทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นัดหมายผู้ให้ข้อมูล โดยมีการบันทึกเสียงและจดบันทึกข้อมูลภายใต้ความยินยอมของผู้ให้ข้อมูล และดำเนินการอย่างเป็นระบบ

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อยมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งผู้วิจัยได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ควบคู่กับการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล

(Member Checking) และการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อเพิ่มความถูกต้อง ความสอดคล้อง ความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย และเปรียบเทียบกับแนวคิดทางวิชาการและกรอบกฎหมายที่ได้ศึกษาไว้ก่อนหน้านี้ เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายเกี่ยวกับการจัดตั้งศาลสงฆ์และการพัฒนาวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับพระธรรมวินัยในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นให้เกิดความโปร่งใส ความเป็นธรรม และความสอดคล้องกับหลักนิติรัฐ ตลอดจนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติได้ในอนาคต

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. ความเป็นไปได้เชิงหลักการทางกฎหมายของการจัดตั้งศาลสงฆ์

ผลการวิจัยพบว่า การจัดตั้งศาลสงฆ์มีความเป็นไปได้ในเชิงหลักการทางกฎหมาย เนื่องจากระบบการจัดการความผิดทางพระธรรมวินัยของไทยยังพึ่งพาอำนาจทางปกครองของคณะสงฆ์เป็นหลัก ส่งผลให้มาตรฐานการวินิจฉัยคดีแตกต่างกันและถูกตั้งคำถามด้านความเป็นธรรม ความโปร่งใส และความเสมอภาค โดยเฉพาะคดีที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่หรือได้รับความสนใจจากสาธารณชน ขณะเดียวกัน ประสพการณ์การจัดตั้งศาลชำนัญพิเศษของไทย เช่น ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง (Act on the Establishment of the Central Intellectual Property and International Trade Court and Intellectual Property and International Trade Litigation Procedure, B.E. 2539, 1996) ศาลเยาวชนและครอบครัว (Juvenile and Family Court and Procedure Act, B.E. 2553, 2010) ศาลภาษีอากร (Act on the Establishment of the Tax Court and Tax Case Procedure, B.E. 2528, 1985) ศาลล้มละลาย (Bankruptcy Act, B.E. 2483, 1940) และศาลแรงงาน (Act on the Establishment of Labour Courts and Labour Case Procedure, B.E. 2522, 1979) สะท้อนว่าระบบกฎหมายไทยยอมรับการจัดตั้งองค์กรตุลาการเฉพาะด้านสำหรับคดีที่มีลักษณะพิเศษ โดยยึดหลักความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง กระบวนการพิจารณาที่เหมาะสม และการกำหนดขอบเขตอำนาจที่ชัดเจน ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับการออกแบบศาลสงฆ์ได้

ในเชิงทฤษฎี การจัดตั้งศาลสงฆ์สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคในเชิงเนื้อหา (Substantive Equality) และหลักความได้สัดส่วน (Principle of Proportionality) ที่ยอมรับการจัดให้มีกลไกเฉพาะสำหรับกลุ่มบุคคลที่มีสถานะและหน้าที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป หากมีเหตุผลรองรับอย่างสมควร (Barak, 2012) พระสงฆ์ซึ่งอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยจึงอาจจำเป็นต้องมีกระบวนการพิจารณาคดีเฉพาะที่สอดคล้องกับบทบาททางศาสนา โดยไม่กระทบต่ออำนาจศาลยุติธรรมในคดีอาญาแผ่นดิน นอกจากนี้ หลายประเทศได้พัฒนากลไกพิจารณาคดีด้านศาสนาที่ไม่ทับซ้อนกับอำนาจรัฐและไม่กระทบสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคล (Hirschl, 2010) ขณะที่การขาดกลไกดังกล่าวในประเทศไทยอาจก่อให้เกิดช่องว่างทางกฎหมายซึ่งกระทบต่อหลักความแน่นอนของกฎหมายและหลักนิติรัฐ (Tamanaha, 2004)

จากมุมมองพุทธบูรณาการ การมีศาลสงฆ์มิได้ขัดต่อพระธรรมวินัย แต่ช่วยสนับสนุนการรักษาความบริสุทธิ์ของคณะสงฆ์และการฟื้นฟูผู้กระทำความผิด โดยสอดคล้องกับหลักการรับฟังคำชี้แจง การพิจารณาโดยสงฆ์หมู่ ความรอบคอบในการตัดสิน และการเปิดโอกาสให้แก้ไขตนเอง (Huxley, 1995) ดังนั้น การจัดตั้งศาลสงฆ์จึงสามารถอธิบายรองรับได้ทั้งในมิติของหลักนิติรัฐ ความเสมอภาค และความได้สัดส่วน อีกทั้งสอดคล้องกับแนวโน้มการพัฒนาสถาบันศาสนาให้ตอบสนองต่อหลักธรรมาภิบาลและความคาดหวังของสังคมร่วมสมัย โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างเหมาะสม

2. ความเป็นไปได้เชิงโครงสร้างของศาลสงฆ์ภายใต้ระบบตุลาการไทย

ผลการวิจัยพบว่า การจัดตั้งศาลสงฆ์มีความเป็นไปได้ในเชิงโครงสร้าง หากออกแบบให้สอดคล้องกับหลักการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Powers) และความเป็นอิสระขององค์กรตุลาการ (Judicial Independence) ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งกำหนดบทบาทขององค์กรตุลาการไว้ในหมวด 9 ว่าด้วยศาล และเปิดโอกาสให้มีกลไกพิจารณาคดีเฉพาะด้านตามที่กฎหมายกำหนด (Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2560, 2017) ทั้งนี้ ศาลสงฆ์ไม่จำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งของศาลยุติธรรมโดยตรง แต่สามารถจัดตั้งในลักษณะศาลชั้นอุทธรณ์หรือองค์กรพิจารณาคดีเฉพาะด้านที่จัดตั้งโดยกฎหมายเฉพาะได้

ผลการสัมภาษณ์สะท้อนตรงกันว่า การกำหนดขอบเขตอำนาจเป็นเงื่อนไขสำคัญของความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ โดยศาลสงฆ์ควรมีอำนาจเฉพาะการวินิจฉัยความผิดทางพระธรรมวินัยและกำหนดมาตรการทางศาสนา ไม่ก้าวล่วงคดีอาญาหรือคดีแพ่งซึ่งอยู่ในอำนาจศาลยุติธรรม ทั้งนี้เพื่อป้องกันความซ้ำซ้อนของอำนาจและรักษาหลักการแบ่งแยกอำนาจไว้ ขณะเดียวกัน การพิจารณาคดีควรดำเนินการโดย “องค์กรผสม” (Mixed Tribunal) ที่ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระธรรมวินัยและด้านกฎหมาย เพื่อให้คำวินิจฉัยมีทั้งความถูกต้องตามหลักศาสนาและสอดคล้องกับหลักนิติรัฐและสิทธิมนุษยชน

แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับรูปแบบของศาลแรงงานกลาง ซึ่งใช้องค์กรประกอบด้วยผู้พิพากษาอาชีพและผู้ทรงคุณวุฒิจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 17 และมาตรา 18 (Act on the Establishment of Labour Courts and Labour Case Procedure, B.E. 2522, 1979) โดยในกรณีศาลสงฆ์ องค์กรนี้อาจประกอบด้วยนักกฎหมายหรือผู้พิพากษาที่มีความรู้ด้านกฎหมายสงฆ์และกฎหมายมหาชน ร่วมกับพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระธรรมวินัย เพื่อให้การพิจารณาคดีสะท้อนทั้งมิติทางกฎหมายและศาสนาอย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ ศาลสงฆ์ควรได้รับการออกแบบให้มีความเป็นอิสระจากฝ่ายปกครองคณะสงฆ์และอิทธิพลภายนอก อันเป็นไปตามหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาที่ได้รับการรับรองในปฏิญญาสากลว่าด้วยความเป็นอิสระของผู้พิพากษา (Universal Declaration on the Independence of Justice หรือ Montreal Declaration) พ.ศ. 2526 โดยควรมีกฎคุ้มครองด้านวาระการดำรงตำแหน่ง การสรรหาที่โปร่งใส และการป้องกันการถอดถอนโดยไม่มีเหตุอันสมควร เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่กระบวนการพิจารณาคดี

ในด้านความสัมพันธ์กับองค์กรปกครองคณะสงฆ์ ศาลสงฆ์ควรมีความเป็นอิสระในการวินิจฉัยคดีแต่ยังคงเชื่อมโยงกับระบบการปกครองคณะสงฆ์ในลักษณะถ่วงดุลและสนับสนุน (Checks and Support) กล่าวคือ คำวินิจฉัยควรมีผลผูกพันต่อการบังคับใช้ของฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ ขณะที่ฝ่ายปกครองอาจมีส่วนร่วมในกระบวนการสรรหาผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระธรรมวินัยได้ แต่ไม่ควรใช้อำนาจแทรกแซงหรือเพิกถอนคำวินิจฉัยของศาลสงฆ์

เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความน่าเชื่อถือของระบบ ควรกำหนดกลไกทบทวนหรือฎีกาในลักษณะศาลหลายชั้น สอดคล้องกับหลักกระบวนการยุติธรรม (Due Process of Law) และสิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง มาตรา 14 (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966) รวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 40 และมาตรา 41 (Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2560, 2017)

เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบทฤษฎีศาลชำนาญพิเศษ (Specialized Court Theory) การจัดตั้งศาลสงฆ์สามารถอธิบายได้ว่าเป็นการสร้างองค์กรตุลาการเฉพาะด้านเพื่อรองรับข้อพิพาทที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง มิใช่การลดทอนบทบาทของศาลยุติธรรม แต่เป็นการขยายประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมให้ครอบคลุมประเด็นที่มีลักษณะเฉพาะ (Cappelletti, 1989)

โดยสรุป ศาลสงฆ์มีความเป็นไปได้ในเชิงโครงสร้าง หากได้รับการออกแบบให้เป็นศาลชำนาญพิเศษที่มีขอบเขตอำนาจชัดเจน ไม่ทับซ้อนกับศาลยุติธรรม ใช้อำนาจและสมรรถนะระหว่างผู้เชี่ยวชาญด้านพระธรรมวินัยและกฎหมาย มีความเป็นอิสระในการพิจารณาคดี และมีกลไกอุทธรณ์ตรวจสอบที่เหมาะสม โครงสร้างดังกล่าวสอดคล้องกับหลักรัฐธรรมนูญ หลักนิติรัฐ และแนวคิดการพัฒนาสถาบันศาสนาให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกับระบบกฎหมายสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล

3. ความเป็นไปได้ด้านกฎหมายวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาสำคัญของระบบวินัยสงฆ์ไทยมิได้อยู่ที่การขาดบทบัญญัติความผิดหรือบทลงโทษ เนื่องจากพระธรรมวินัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนแล้ว หากแต่อยู่ที่การขาดกฎหมายวิธีพิจารณาคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรและใช้บังคับอย่างเป็นมาตรฐานเดียวกัน ปัจจุบันการดำเนินการยังอาศัยจารีต แนวปฏิบัติ และดุลพินิจของผู้ปกครองคณะสงฆ์เป็นสำคัญ ส่งผลให้กระบวนการกล่าวหา การรวบรวมพยานหลักฐาน การชี้แจงข้อกล่าวหา และการวินิจฉัยคดีแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ แม้ว่าพระธรรมวินัยจะมีหลักการสำคัญ เช่น การไต่ถาม (Samukkansanā) การรับฟังคำชี้แจง (Codanā) การเปิดโอกาสให้แสดงความบริสุทธิ์ (Paṭiṭṭhā) และการประชุมสงฆ์ (Saṅgha-kamma) แต่ยังไม่ถูกพัฒนาเป็นกระบวนการที่ชัดเจนและตรวจสอบได้ ส่งผลให้เกิดข้อกังขาเรื่องความเป็นธรรมและความโปร่งใสของการบังคับใช้พระธรรมวินัย

การศึกษากฎหมายวิธีพิจารณาของศาลชำนาญพิเศษในประเทศไทยสะท้อนแนวทางสำคัญในการออกแบบกฎหมายวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์ โดยพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 (Juvenile and Family Court and Procedure Act, B.E. 2553, 2010) แสดงให้เห็นว่ากระบวนการยุติธรรมสามารถปรับให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของคดีได้ โดยยังคงหลักความเป็นธรรมพื้นฐานไว้ ขณะที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาคดีภาษีอากร พ.ศ. 2528 (Act on the Establishment of the Tax Court and Tax Case Procedure, B.E. 2528, 1985) แสดงให้เห็นความสำคัญของการกำหนดการพิจารณาพิพากษาและมาตรฐานพยานหลักฐานอย่างชัดเจน ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับคดีสงฆ์ โดยกำหนดให้ผู้กล่าวหาต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงเบื้องต้น และผู้ถูกกล่าวหาสิทธินำพยานหลักฐานมาโต้แย้งได้

แนวคิดความเป็นธรรมเชิงกระบวนการ (Procedural Justice Theory) ของ Tyler (2006) ชี้ว่าความยอมรับต่อคำวินิจฉัยขึ้นอยู่กับความเป็นธรรมของกระบวนการมากพอ ๆ กับผลลัพธ์ โดยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ความเป็นกลางของผู้พิจารณา (Neutrality) การเปิดโอกาสให้คู่กรณีแสดงความคิดเห็น (Voice) การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Dignity) และความไว้วางใจต่อผู้ตัดสิน (Trust) ดังนั้น กฎหมายวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์จึงควรกำหนดหลักประกันขั้นต่ำ ได้แก่ สิทธิในการรับทราบข้อกล่าวหา (Right to be Informed) สิทธิในการต่อสู้คดี (Right to Defense) สิทธิได้รับการพิจารณาโดยองค์คณะที่เป็นกลาง (Right to an Impartial Tribunal) และสิทธิได้รับคำวินิจฉัยที่มีเหตุผลเป็นลายลักษณ์อักษร (Right to Reasoned Decision)

การบัญญัติหลักเกณฑ์ดังกล่าวในระดับพระราชบัญญัติจะช่วยลดการใช้อำนาจตามอำเภอใจและสร้างมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ อันสอดคล้องกับหลักนิติรัฐ (Rule of Law) และหลักความแน่นอนของกฎหมาย (Legal Certainty) ตามแนวคิดของ Tamanaha (2004) รวมทั้งคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐาน

ของพระสงฆ์ผู้ถูกกล่าวหาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 27 (Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2560, 2017)

ผลการวิจัยยังสนับสนุนให้ใช้ระบบไต่สวน (Inquisitorial System) เป็นหลัก เนื่องจากมีเป้าหมายในการค้นหาความจริงและสอดคล้องกับลักษณะของคดีวินัยสงฆ์มากกว่าระบบกล่าวหาแบบคู่ความ (Adversarial System) โดยผู้พิพากษาคดีสามารถมีบทบาทเชิงรุกในการรวบรวมข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานได้ (Damaska, 1986) อย่างไรก็ตาม ต้องมีกลไกรับรองความเป็นกลางขององค์คณะ เช่น หลักการถอนตัวของผู้พิพากษาคดี (Recusal) และสิทธิของคู่กรณีในการคัดค้านผู้พิพากษาที่อาจมีผลประโยชน์ทับซ้อน เพื่อป้องกันอคติและคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา

อีกประเด็นสำคัญ คือ การจัดให้มีระบบพุทธธรรมหรือทบทวนคำวินิจฉัย เนื่องจากการขาดกลไกดังกล่าวส่งผลต่อความเชื่อมั่นในระบบวินัยสงฆ์ การมีศาลสงฆ์ชั้นอุทธรณ์หรือกลไกตรวจสอบภายในจะช่วยสร้างหลักประกันด้านความเป็นธรรมและความชอบธรรมของระบบ ทั้งยังสอดคล้องกับหลักพระวินัยที่ให้ความสำคัญกับการพิจารณาโดยสงฆ์หมู่ใหญ่ (Ubbāhikā) และการประชุมสงฆ์ (Saṅgha-kamma) ในกรณีที่มีความสำคัญหรือซับซ้อน (Tambiah, 1976)

นอกจากนี้ ควรกำหนดมาตรการทางพระธรรมวินัยที่หลากหลายและได้สัดส่วน ไม่จำกัดเฉพาะการปาราชิกหรือการสึก แต่รวมถึงการตักเตือนเป็นลายลักษณ์อักษร การอบรมเพิ่มเติม การจำกัดหน้าที่ชั่วคราว การพักจากตำแหน่งบริหาร การย้ายวัด หรือการอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของพระสงฆ์อาวุโส ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Restorative Justice) และแนวคิดการละอายใจอย่างสร้างสรรค์ (Reintegrative Shaming) ที่มุ่งแก้ไขและคืนคนดีสู่ชุมชนมากกว่าการตีตราหรือขับออกจาสังคม (Braithwaite, 2002) ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับหลักความได้สัดส่วนในการลงโทษ (Proportionality in Punishment) ที่กำหนดให้มาตรการต้องเหมาะสมกับความร้ายแรงของความผิดและพฤติการณ์แห่งคดี (Matravers, 1999)

โดยสรุป การตรากฎหมายวิธีพิจารณาความคดีเกี่ยวกับสงฆ์เป็นเงื่อนไขสำคัญของการจัดตั้งศาลสงฆ์ที่มีความชอบธรรมและได้รับการยอมรับ การบูรณาการหลักกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรม (Due Process) ระบบไต่สวน (Inquisitorial System) และหลักพระธรรมวินัยเข้าด้วยกัน จะช่วยยกระดับมาตรฐานการพิจารณาตัดสินให้สอดคล้องกับหลักนิติรัฐและความคาดหวังของสังคมร่วมสมัย โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์และเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างเหมาะสม

4. ความเป็นไปได้เชิงสถาบันและเชิงนโยบาย

ผลการวิจัยพบว่า การจัดตั้งศาลสงฆ์มีความเป็นไปได้ทั้งในเชิงสถาบันและเชิงนโยบาย เนื่องจากปัจจุบันสังคมไทยเผชิญปัญหาความเชื่อมั่นต่อกลไกการจัดการความผิดของพระสงฆ์ ซึ่งแม้จะมีโครงสร้างรองรับตามกฎหมายและพระธรรมวินัย แต่ยังคงตั้งคำถามในด้านความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเป็นธรรมเชิงกระบวนการ โดยเฉพาะในคดีที่ได้รับความสนใจจากสาธารณชน การขาดองค์กรกลางที่ทำหน้าที่พิจารณาตัดสินอย่างเป็นระบบทำให้การระงับข้อพิพาทอยู่กับผู้ปกครองคณะสงฆ์ และก่อให้เกิดข้อวิพากษ์เกี่ยวกับมาตรฐานการบังคับใช้พระธรรมวินัยที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ดังนั้น ศาลสงฆ์จึงอาจเป็นกลไกเชิงสถาบันที่ช่วยสร้างมาตรฐาน ความเป็นกลาง และความน่าเชื่อถือให้แก่ระบบวินัยสงฆ์มากขึ้น

แนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายผ่านกรอบนวัตกรรมเชิงสถาบัน (Institutional Innovation) ซึ่งมองว่าการปรับปรุงสถาบันให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการรักษาความชอบธรรมขององค์กร (Djelic & Quack, 2003) ในบริบทคณะสงฆ์ไทย การจัดตั้งศาลสงฆ์จึงอาจเป็นการปรับตัวเพื่อรองรับหลักธรรมาภิบาล ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของสาธารณชน

โดยยังคงรักษาแก่นของพระธรรมวินัยไว้ ขณะเดียวกัน ในมิติของนโยบายสาธารณะ การกำหนดศาลสงฆ์ ภายใต้กฎหมายระดับพระราชบัญญัติยังช่วยให้รัฐสนับสนุนมาตรฐานความเป็นธรรมและกระบวนการที่เหมาะสม โดยไม่แทรกแซงเนื้อหาทางศาสนา อันสอดคล้องกับหลักความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา ในสังคมประชาธิปไตย

การมีระบบพิจารณาคดีที่ชัดเจนและตรวจสอบได้ยังช่วยลดปัญหาการตัดสินคดีผ่านกระแสสังคม และสื่อมวลชน (Trial by Media) ซึ่งมักส่งผลกระทบต่อทั้งสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาและความน่าเชื่อถือของคณะสงฆ์ ศาลสงฆ์จึงอาจทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางในการวินิจฉัยข้อพิพาทบนพื้นฐานของข้อเท็จจริง และกระบวนการที่เป็นธรรมมากกว่ากระแสสังคม นอกจากนี้ ในเชิงพุทธบูรณาการ ศาลสงฆ์มิใช่การนำกฎหมายสมัยใหม่มาครอบพระธรรมวินัย แต่เป็นการแปลและปรับใช้หลักพระธรรมวินัยให้สามารถดำเนินการร่วมกับโครงสร้างรัฐสมัยใหม่ได้อย่างสอดคล้อง โดยหลักธรรมสำคัญ เช่น ความเป็นธรรม ความไม่ลำเอียง ความรอบคอบ และการฟื้นฟูผู้กระทำผิด สามารถพัฒนาเป็นหลักการทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมได้อย่างมีนัยสำคัญ

แนวทางดังกล่าวยังสอดคล้องกับพัฒนาการของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีการตีความและประยุกต์ใช้พระธรรมวินัยให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมในแต่ละยุคสมัยมาโดยตลอด (Collins, 1990) ดังนั้น การจัดตั้งศาลสงฆ์จึงอาจถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับตัวของสถาบันสงฆ์เพื่อให้พระธรรมวินัยสามารถปฏิบัติ ได้อย่างมีประสิทธิภาพในสังคมร่วมสมัย ขณะเดียวกันยังมีผลเชิงป้องกัน โดยช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมความรับผิดชอบและการยึดมั่นในพระธรรมวินัยผ่านกระบวนการที่โปร่งใสและคาดหมายได้

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของศาลสงฆ์มิได้ขึ้นอยู่กับการตรากฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการออกแบบกฎหมาย การคัดเลือกบุคลากรที่มีทั้งความรู้และคุณธรรม การสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างรัฐ คณะสงฆ์ และสังคม ตลอดจนการสื่อสารเชิงนโยบายที่ชัดเจนว่า ศาลสงฆ์เป็นกลไกเสริมสร้างประสิทธิภาพและความชอบธรรมของการบังคับใช้พระธรรมวินัย มิใช่การแทรกแซงศาสนา หรือลดทอนอำนาจคณะสงฆ์ นอกจากนี้ ยังต้องมีกลไกติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ระบบสามารถพัฒนาและปรับปรุงได้ตามสภาพการณ์

โดยสรุป การจัดตั้งศาลสงฆ์มีความเป็นไปได้ในเชิงสถาบันและเชิงนโยบาย หากได้รับการออกแบบอย่างรอบคอบและมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ศาลสงฆ์จะสามารถเป็นพุทธนวัตกรรมที่ช่วยเสริมสร้างธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และความเชื่อมั่นต่อคณะสงฆ์ พร้อมทั้งสร้างสมดุลระหว่างการรักษาเอกลักษณ์ทางศาสนากับการตอบสนองต่อความคาดหวังของสังคมร่วมสมัย อันเป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ พระพุทธศาสนา และสาธารณชนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัยเรื่อง “ศาลสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ: ความเป็นไปได้เพื่อยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับศาลสงฆ์ และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์เพื่อเกิดพุทธนวัตกรรมในประเทศไทย” ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ การบูรณาการหลักการทางกฎหมายคณะสงฆ์เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการความยุติธรรมภายในคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบ มีความเป็นอิสระ และสอดคล้องกับพระธรรมวินัย ซึ่งสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะ “รูปแบบศาลสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ” (Buddhist Integrated Sangha Court Model) แสดงดัง Figure 1

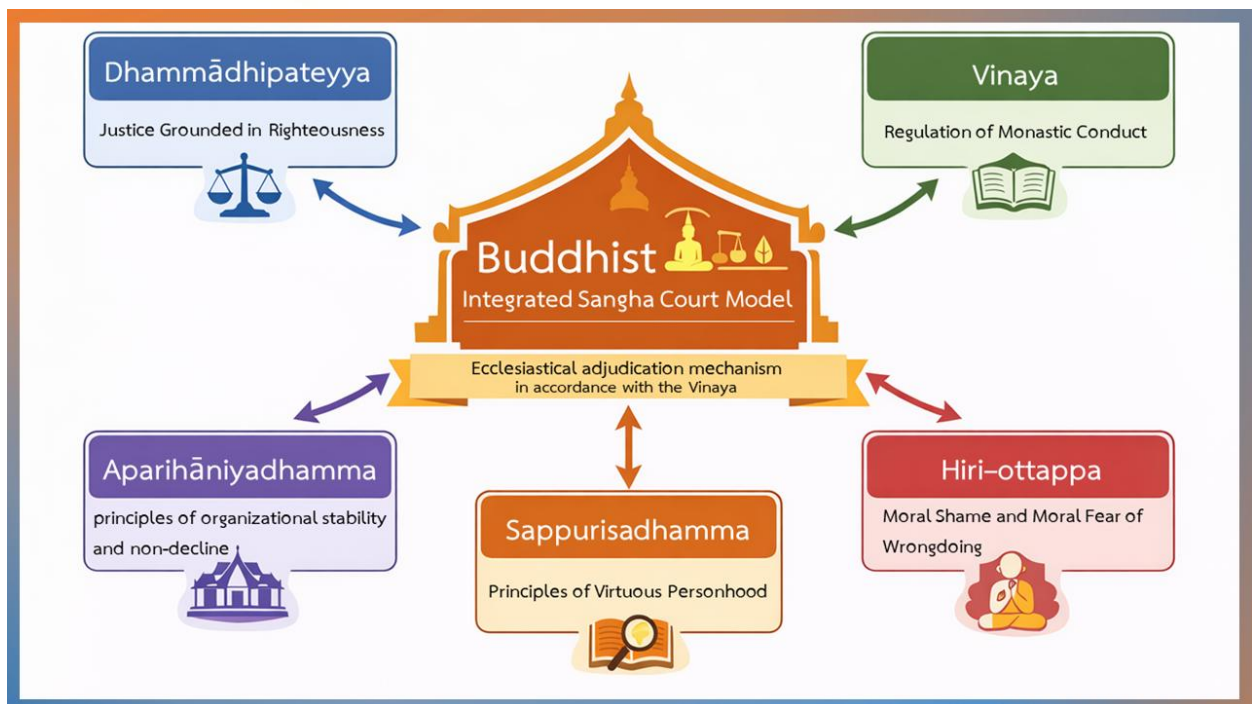

Figure 1 Buddhist Integrated Sangha Court Model

องค์ความรู้ใหม่นี้มีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ศาลสงฆ์ในฐานะกลไกของหลักธรรมาธิปไตย (Dhammādhipeyya)

ผลการวิจัยพบว่า ศาลสงฆ์ควรมีความเป็นอิสระ และยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการพิจารณาคดี เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและความเป็นกลาง ซึ่งสะท้อนหลักธรรมาธิปไตย คือ การถือเอาธรรมเป็นใหญ่ ไม่ยึดถือบุคคลหรืออำนาจเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน ดังนั้น ศาลสงฆ์จึงเป็นกลไกเชิงสถาบันที่ทำหน้าที่ธำรงรักษาความยุติธรรมตามหลักธรรมาธิปไตย อันเป็นหลักการสำคัญในการบริหารคณะสงฆ์ตามแนวพระพุทธศาสนา

2. ศาลสงฆ์ในฐานะกลไกในการธำรงรักษาพระวินัย (Vinaya)

ผลการวิจัยพบว่า ศาลสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาความผิดเกี่ยวกับพระธรรมวินัย และกำหนดมาตรการลงโทษตามความเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับหลักพระวินัยที่เป็นระบบควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ เพื่อรักษาความบริสุทธิ์และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคณะสงฆ์ ดังนั้น ศาลสงฆ์จึงเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเป็นรูปธรรม

3. ศาลสงฆ์ในฐานะกลไกสร้างความมั่นคงขององค์กรตามหลักอปริหานิยธรรม (Aparihāṇiyadhamma)

ผลการวิจัยพบว่า การกำหนดโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ และเขตอำนาจของศาลสงฆ์อย่างชัดเจน รวมถึงการมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของศาลสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักอปริหานิยธรรม อันเป็นหลักธรรมว่าด้วย “ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม” หรือ หลักแห่งความเจริญมั่นคงขององค์กรและหมู่คณะ 7 ประการ ได้แก่ 1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจร่วมกัน 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว 4) เคารพนับถือผู้ใหญ่ 5) ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี 6) เคารพสถานที่และปูชนียสถานสำคัญ และ 7) คุ้มครองและอุปถัมภ์ผู้ทรงศีล โดยหลักธรรมดังกล่าวสะท้อนถึงการบริหารองค์กรอย่างเป็นระบบ การยึดหลักพระธรรมวินัยและหลักนิติธรรม การให้บทบาทแก่พระเถระและผู้ทรงคุณวุฒิในการวินิจฉัยคดี

ตลอดจนการคุ้มครองพระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์ อันนำไปสู่ความเป็นระเบียบ ความสามัคคี ความโปร่งใส และความมั่นคงขององค์กรสงฆ์อย่างยั่งยืน

4. ศาลสงฆ์ในฐานะกลไกพัฒนาบุคลากรตามหลักสัปปริสธรรม (Sappurisadhamma)

ผลการวิจัยพบว่า บุคลากรที่ทำหน้าที่ในศาลสงฆ์ควรมีความรู้ทั้งด้านพระธรรมวินัยและกฎหมาย เพื่อให้สามารถพิจารณาคดีได้อย่างถูกต้องและเป็นธรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักสัปปริสธรรม อันเป็นหลักธรรมว่าด้วย “คุณสมบัติของสัตบุรุษ” หรือผู้ปฏิบัติงานที่มีปัญญาและคุณธรรม มี 7 ประการ ได้แก่ 1) ธัมมัญญูตา รู้จักเหตุ 2) อัตถัญญูตา รู้จักผล 3) อัตตัญญูตา รู้จักตน 4) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ 5) กาลัญญูตา รู้จักกาลเวลา 6) ปริสสัญญูตา รู้จักชุมชนหรือสังคม และ 7) ปุคคลปโรปรัญญูตา รู้จักบุคคล โดยหลักธรรมดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นที่บุคลากรศาลสงฆ์ต้องเข้าใจทั้งเหตุและผลของคดี ตระหนักรับทราบหน้าที่ของตน ใช้อำนาจอย่างเหมาะสม และสามารถพิจารณาคดีให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม กาลเทศะ และความแตกต่างของบุคคล ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างทั้งประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมและความน่าเชื่อถือของสถาบันสงฆ์ในระยะยาว

5. ศาลสงฆ์ในฐานะกลไกส่งเสริมคุณธรรมและความรับผิดชอบตามหลักหิริ-โอตตปปะ (Hiri-ottappa)

ผลการวิจัยพบว่า การมีศาลสงฆ์ช่วยควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ และสร้างความเชื่อมั่นแก่สังคมต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับหลักหิริ-โอตตปปะ อันเป็น “โลกบาลธรรม” หรือธรรมที่ช่วยคุ้มครองสังคม 2 ประการ ได้แก่ 1) หิริ คือ ความละอายต่อการกระทำผิด และ 2) โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อผลของความผิด ทั้งในทางศีลธรรม สังคม และกฎหมาย โดยหลักธรรมดังกล่าวเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมจากภายในจิตใจ ทำให้บุคคลยับยั้งชั่งใจไม่กระทำผิด ดังนั้น การมีกระบวนการพิจารณาคดีของศาลสงฆ์ที่ชัดเจน โปร่งใส และตรวจสอบได้ จึงไม่เพียงทำหน้าที่ลงโทษผู้กระทำผิดเท่านั้น แต่ยังช่วยปลูกฝังความรับผิดชอบ คุณธรรม และการตระหนักถึงพระธรรมวินัย อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการธำรงความบริสุทธิ์ของคณะสงฆ์และศรัทธาของประชาชนต่อพระพุทธศาสนาในระยะยาว

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดตั้งศาลสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการในประเทศไทยมีความเป็นไปได้ทั้งในเชิงหลักการและเชิงปฏิบัติ โดยสามารถอธิบายและรองรับได้ในสี่มิติสำคัญ ได้แก่ มิติหลักการทางกฎหมาย มิติโครงสร้างองค์กร มิติกฎหมายวิธีพิจารณาคดี และมิติสถาบันกึ่งนโยบายสาธารณะ โดยสามารถอธิบายได้ภายใต้หลักความเสมอภาคในเชิงเนื้อหาและหลักความได้สัดส่วน ทั้งยังสามารถจัดตั้งเป็นศาลชำนาญพิเศษที่มีองค์คณะผสมระหว่างผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระธรรมวินัยและด้านกฎหมาย เพื่อให้การพิจารณาคดีเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและหลักนิติธรรม ในด้านกฎหมายวิธีพิจารณาคดี จำเป็นต้องกำหนดหลักประกันความเป็นธรรมตามหลักกระบวนการอันชอบด้วยกฎหมาย (Due Process) และใช้ระบบไต่สวนที่มุ่งค้นหาความจริง ขณะที่ในมิติสถาบันและนโยบาย ศาลสงฆ์สามารถตอบสนองต่อความคาดหวังของสังคมเรื่องความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และธรรมาภิบาลในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้งนี้ ศาลสงฆ์ควรมีอำนาจจำกัดเฉพาะคดีพระธรรมวินัยและไม่ทับซ้อนกับอำนาจศาลยุติธรรมในคดีอาญาแผ่นดิน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ปัญหาหลักของระบบนิคมกรรม คือ การขาดมาตรฐานในการพิจารณาคดีขาดกลไกตรวจสอบถ่วงดุล และขาดความชัดเจนในกระบวนการดำเนินการ ส่งผลให้เกิดวิกฤตความเชื่อมั่นของสาธารณชนต่อการบังคับใช้พระธรรมวินัย การจัดตั้งศาลสงฆ์จึงถือเป็นนวัตกรรมเชิงสถาบันที่สามารถเชื่อมโยงหลักพระธรรมวินัยเข้ากับโครงสร้างรัฐสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล โดยไม่ลดทอนอัตลักษณ์ทางศาสนา แต่ช่วยยกระดับมาตรฐานความเป็นธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลและสังคมประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของศาลสงฆ์มิได้ขึ้นอยู่กับการตรากฎหมาย

เพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับกรอบแบบโครงสร้างและกระบวนการที่เหมาะสม การกำหนดเขตอำนาจศาล การคัดเลือกบุคลากร ตลอดจนการสร้างความร่วมมือกันระหว่างคณะสงฆ์ ภาครัฐ และสาธารณชน เพื่อให้เกิดการยอมรับและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ งานวิจัยยังได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะ “รูปแบบศาลสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ” (Buddhist Integrated Sangha Court Model) ซึ่งเป็นการบูรณาการหลักพระธรรมวินัยเข้ากับหลักกฎหมายสมัยใหม่ เพื่อสร้างกลไกยุติธรรมภายในคณะสงฆ์ที่มีความเป็นอิสระ โปร่งใส และเป็นธรรม โดยยึดหลักธรรมาธิปไตย พระวินัย อปริหานิยธรรม สปัจริยธรรม และหิริโอตตัปปะ อันนำไปสู่การเสริมสร้างความมั่นคงขององค์กรสงฆ์ ความน่าเชื่อถือของกระบวนการพิจารณาคดี และศรัทธาของสังคมต่อพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกัน ผลการวิจัยยังสามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลเชิงวิชาการและเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนการจัดตั้งศาลสงฆ์หรือศาลชำนาญพิเศษเกี่ยวกับพระธรรมวินัยในประเทศไทย โดยหน่วยงานสำคัญ เช่น มหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานศาลยุติธรรม คณะกรรมการกฤษฎีกา และรัฐสภาไทย สามารถนำผลการวิจัยไปใช้กำหนดนโยบาย วางแผน และยกร่างกฎหมายรองรับการจัดตั้งศาลสงฆ์ในฐานะศาลชำนาญพิเศษ เพื่อให้มีกระบวนการพิจารณาคดีที่มีมาตรฐาน โปร่งใส และสอดคล้องทั้งพระธรรมวินัยและหลักนิติธรรม สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ประการแรก ควรมีการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับทัศนคติและระดับการยอมรับของพระสงฆ์ ต่อแนวคิดศาลสงฆ์ รวมถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับหรือต่อต้าน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบกลไกที่เหมาะสมกับบริบทของคณะสงฆ์ไทย และประการที่สอง ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเชิงลึกกับประเทศที่มีศาลศาสนาหรือกลไกพิจารณาคดีทางศาสนาที่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะ ศรีลังกา พม่า และกัมพูชา เพื่อศึกษาบทเรียนด้านโครงสร้างองค์กร การคัดเลือกผู้พิจารณาคดี และระบบการตรวจสอบถ่วงดุล อันจะเป็นประโยชน์ต่อการประยุกต์ใช้ในบริบทของประเทศไทยอย่างเหมาะสมต่อไป

References

- Act on the Establishment of Labour Courts and Labour Case Procedure, B.E. 2522. (1979).
- Act on the Establishment of the Central Intellectual Property and International Trade Court and Intellectual Property and International Trade Litigation Procedure, B.E. 2539. (1996).
- Act on the Establishment of the Tax Court and Tax Case Procedure, B.E. 2528. (1985).
- Bankruptcy Act, B.E. 2483. (1940).
- Barak, A. (2012). Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations. New York, United States of America: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. (2002). Restorative justice & responsive regulation. New York, United States of America: Oxford University Press.
- Cappelletti, M. (1989). The Judicial Process in Comparative Perspective. Oxford, United Kingdom: Clarendon Press.
- Collins, S. (1990). On the very idea of the Pali Canon. Journal of the Pali Text Society, 15, 89-126. <https://doi.org/10.82103/jpts.1990.1.28140>.
- Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2560. (2017).
- Damaska, M. R. (1986). The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process. London, United Kingdom: Yale University Press.

- Djelic, M. & Quack, S. (Eds.). (2003). *Globalization and Institutions*. Cheltenham, United Kingdom: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781781950012>.
- Hirschl, R. (2010). *Constitutional Theocracy*. Massachusetts, United States of America: Harvard University Press.
- Hooker, M. B. (2008). *Indonesian Syariah: Defining a National School of Islamic Law*. Heng Mui Keng Terrace, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Huxley, A. (1995). Buddhism and law: The View from Mandalay. *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, 18(1), 47-95.
- International Covenant on Civil and Political Rights. (1966).
- Juvenile and Family Court and Procedure Act, B.E. 2553. (2010).
- Kitiarsa, P. (2008). *Religious Commodifications in Asia: Marketing Gods*. London, United Kingdom: Routledge.
- Matravers, M. (1999). Andrew von Hirsch, *Censure and Sanctions*, Oxford, Clarendon Press, 1993, pp. xviii + 111. *Utilitas*, 11(2), 246-251. <https://doi.org/10.1017/S0953820800002466>.
- Phrakatavoot kavasakatammo (Pangtee) & Singkaneti, B. (2022). Problems with Enforcement of the Sangha Act, B.E. 2505 (1962). *Law and Local Society Journal*, 6(1), 129-162.
- Phramaha Suchat Dhammakamo, Phrakhru Suphatthakitjanukarn & Naewphaya, C. (2022). The Judicial System in Justice Process of the Thai Sangha. *The Journal of Research and Academics*, 5(5), 317-330.
- Sangha Act (No. 2), B.E. 2535. (1992).
- Schonthal, B. & Walton, M. J. (2016). The (New) Buddhist Nationalisms? Symmetries and Specificities in Sri Lanka and Myanmar. *Contemporary Buddhism*, 17(1), 81-115. <https://doi.org/10.1080/14639947.2016.1162419>.
- Tamanaha, B. Z. (2004). *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812378>.
- Tambiah, S. J. (1976). *World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511558184>.
- Tyler, T. R. (2006). *Why People Obey the Law*. New Jersey, United States of America: Princeton University Press.